

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Шульга Л. М.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти*

Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

просп. Соборний, 145, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0002-2504-0944

lnshulga@ukr.net

Ключові слова: *дошкільне дитинство, громадянські почуття, парціальні програми, проекти, гра.*

У статті здійснено аналіз проблеми педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку. На основі вивчення сучасних вітчизняних досліджень розкрито сутність соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку, зазначено актуальні аспекти проблеми, значення дошкільного дитинства у формуванні громадянських почуттів. Визначено суперечності між необхідністю забезпечення якості дошкільної освіти в умовах викликів і нестачею ефективних шляхів дистанційної освіти, спрямованих на розв'язання проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку. З'ясовано позитивний вплив таких видів діяльності, як ігрова, здоров'язбережувальна, комунікативна, пошуково-дослідницька, проєктна, художньо-естетична, на формування у дітей дошкільного віку здатності до прояву особистісних якостей, любові до Батьківщини, розвиток соціальних почуттів, активізацію посильної участі у соціальних подіях. Наголошено на особливому значенні ігрової діяльності, у якій відбувається набуття соціального досвіду, удосконалення навичок соціальної взаємодії, керування власними емоціями, аргументації особистої позиції. У результаті проведеного аналізу наукових робіт та успішних практик за освітнім напрямом «Дитина в соціумі» закладів дошкільної освіти Запорізької області визначено та обґрунтовано актуальні педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку, а саме: організація безпечного розвивального середовища (очний та дистанційний формати); наявність програмно-методичного забезпечення освітнього процесу (парціальні програми); запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в освітній процес (цифрові ресурси); інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності, забезпечення активної взаємодії дітей; спрямування взаємодії педагогів, батьків, громади на успішну самореалізацію кожної дитини (проєктна діяльність).

FORMATION OF SOCIAL AND CIVIL COMPETENCE OF PRESCHOOL CHILDREN IN MODERN CONDITIONS

Shulha L. M.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Preschool Education
Communal Institution "Zaporizhsky Regional Postgraduate Institute
of Pedagogical Education" of the Zaporizhzhia Regional Council
Soborny Ave., 145, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2504-0944
lnshulga@ukr.net*

Key words: *preschool childhood, civic feelings, partial programs, projects, play.*

The article analyzes the problem of pedagogical conditions for the formation of social and civic competence of preschool children. Based on the study of modern domestic research, the essence of the social and civic competence of preschool children is revealed, the relevant aspects of the problem, the importance of preschool childhood in the formation of civic feelings are indicated. Contradictions between the need to ensure the quality of preschool education in the conditions of challenges and the lack of effective ways of distance education aimed at solving the problem of the formation of social and civic competence of preschool children are identified. The positive influence of such types of activities as: game, health-preserving, communicative, search-research, project, artistic-aesthetic on the formation of preschool children's ability to manifest personal qualities, love for the Motherland, the development of social feelings, the activation of the messenger participation in social events. The special importance of game activities is emphasized, in which the acquisition of social experience, improvement of social interaction skills, management of one's own emotions, arguments of a personal position takes place. As a result of the analysis of scientific works and successful practices in the educational direction «Child in society» of preschool education institutions of the Zaporizhzhia region, it was determined and relevant pedagogical conditions for the formation of social and civic competence of preschool children are substantiated, namely: organization of a safe educational environment; availability of software and methodological support for the educational process; introduction of information and computer technologies in the educational process; integration of the game with various types of children's activities, ensuring active interaction of children; directing the interaction of teachers, parents, and the community to the successful self-realization of each child.

Постановка проблеми. Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти (2021 р.), до ключових компетентностей дошкільника введено соціально-громадянську компетентність, формування якої передбачено змістом освітнього напрямку «Дитина в соціумі».

Наукові джерела і передовий педагогічний досвід свідчать, що зрощення громадянина необхідно починати якомога раніше, а дошкільне дитинство є сенситивним періодом для формування активної життєвої позиції. Науково доведено, що в період дошкільного віку закладається базис у форму-

ванні високих соціальних мотивів, ціннісного ставлення, благородних почуттів, які становитимуть глибинні моральні інстанції особистості (І. Бех, А. Богущ, О. Кононко, Т. Поніманська та ін.); відбувається усвідомлення дитиною своїх дій, самої себе, власного «Я» (Н. Гавриш, О. Косенчук, Т. Піроженко, О. Рейпольська).

Однак усупереч багатоаспектному висвітленню проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку питання забезпечення педагогічних умов, які б сприяли активній самореалізації дітей у розви-

вальному просторі, залишається актуальним і зумовлено наявністю суперечностей між необхідністю забезпечення якості дошкільної освіти в умовах викликів і нестачею ефективних шляхів дистанційної освіти, спрямованих на розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема соціально-громадянської компетентності є достатньо дослідженою в таких аспектах, як: складники соціально-громадянської компетентності (Л. Куземко, В. Кузьменко, О. Косенчук), соціально-емоційний розвиток особистості (О. Кононко, Т. Піроженко), дитина і соціум (Л. Артемова, Т. Поніманська), усвідомлення соціальних проблем і ціннісних орієнтацій (А. Брушлинський, Т. Піроженко, Л. Соловйова), національно-патріотичне виховання (І. Бех, А. Богуш, Т. Поніманська, Ю. Руденко та ін.), національна свідомість (П. Кононенко, К. Чорна, Г. Шевченко та ін.), засоби національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку (Н. Борисова, М. Єпіхіна, Н. Курило, С. Тесленко, Л. Шкрєбтійко).

Мета статті полягає у дослідженні та визначенні педагогічних умов, які сприяють формуванню соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Термін «соціально-громадянська компетентність» у контексті дошкільної освіти використовується як базове в освітньому напрямі «Дитина в соціумі» БКДО і визначається як «здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя» [1, с. 16].

Основними ознаками сформованості соціально-громадянської компетентності зміст державного стандарту дошкільної освіти визначає: ціннісне ставлення дитини до себе, своїх прав та прав інших; наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми; уміння дотримуватися правил у соціально-громадянському просторі; ціннісне ставлення та повага до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур.

Важливим здобутком у вихованні громадянина є вчення Г. Ващенка про вікові етапи розвитку національно-патріотичної свідомості дитини, який уважав дошкільний вік першоосновою, корінням громадянськості, «стихійним патріотизмом» – неусвідомленою любов'ю до свого роду, оточення, з яким дитина зживається так, ніби воно стає її частиною [2].

Притаманний дошкільнику інтерес до сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села розглядається Т. Поніманською як передумова для формування громадянських почуттів, які, на думку вченої, ґрунтуються на прикладі дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання [5].

Ціннісне новоутворення дошкільного віку – усвідомлення дитиною своїх дій, самої себе, власного «Я», збагачує соціальну сферу, вимагає пізнавального спілкування з дорослими. Тому вікові характеристики передбачають відповідні етапи особистісного розвитку дитини в дошкільному віці: «створення пізнавальної сфери; перетворення психічної структури та змісту діяльності; формування особистості в процесі становлення ціннісних орієнтацій, самосвідомості, самооцінки, саморегуляції, організації взаємодії із соціумом тощо» [4, с. 48].

Аналіз наукових досліджень доводить актуальність проблеми як для науки, так і для освітньої сучасної практики у пошуку ефективних шляхів формування соціально-громадянської компетентності, про що свідчать публікації А. Богуш, Н. Гавриш, Г. Довженок, Г. Задорожної, О. Косенчук, Н. Кудикіної, Т. Піроженко, Н. Рогальської, Л. Шкрєбтійко та ін. Науково доведено і підтверджено практикою дошкільної освіти, що такі види діяльності, як ігрова, здоров'язбережувальна, комунікативна, пошуково-дослідницька, проєктна, художньо-естетична та ін., сприяють формуванню у дітей дошкільного віку здатності до прояву особистісних якостей, розвитку соціальних почуттів, формуванню любові до Батьківщини, активізації посильної участі у соціальних подіях.

Особливого значення у дошкільній освіті надається ігровій діяльності, у якій відбувається набуття соціального досвіду, удосконалення навичок соціальної взаємодії, керування власними емоціями, виявлення поваги до партнерів по грі, визнання їхніх прав, почуття громадянської активності [6, с. 41].

Важливий потенціал у формуванні соціально-громадянської компетентності мають ігри, що виникають за ініціативою дітей і описані в наукових джерелах як: самодіяльні (ігри-експериментування, сюжетні ігри); що ініціюються дорослими і мають навчальний (дидактичні, сюжетно-дидактичні, рухливі, ігри з правилами), дозвіллевий (інтелектуальні, ігри-забави, розваги, театральні, святково-карнавальні) характер; традиційні або народні ігри (обрядові, тренінгові, дозвіллеві). Науковці вказують на значення цих ігор у вирішенні завдань із соціалізації, формування життєвих навичок і культури поведінки, виховання поваги до партнерів, уміння узгоджу-

вати з ними особисті потреби, приймати рішення і здійснювати свідомий вибір, дотримуватися правил тощо [6].

О. Косенчук акцентує на важливості педагогічних умов у вирішенні завдань із формування соціально-громадянської компетентності, вважає, що прогресивна орієнтація чинних освітніх програм ще не гарантує їх успішного запровадження, і головною умовою реалізації Державного стандарту в ситуації війни називає гнучке реагування на «живі» ситуації з урахуванням реальних потреб та інтересів дітей [3, с. 9]. Вона зазначає: «Педагогічні колективи мають діяти більш самостійно і відповідально, усвідомлюючи всі ризики конкретних умов, у яких їм доводиться працювати, виражено оцінювати свій потенціал та ресурси, щоб зберегти себе і дітей та реалізувати завдання, визначені Держстандартом» [3, с. 9].

Відзначаючи роль педагогів і батьків у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей, О. Косенчук приділяє значну увагу позиції вихователя, у якій зазначає: організацію розвивального простору для ознайомлення дітей із правами та обов'язками людини в демократичному суспільстві; створення умов для набуття вихованнями соціального досвіду; підтримку ініціативи дітей щодо участі в різних видах діяльності тощо [3, с. 10].

Аналіз успішних практик за освітнім напрямом «Дитина в соціумі» закладів дошкільної освіти Запорізької області дає змогу зробити висновок щодо актуальних педагогічних умов формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку: організація безпечного розвивального середовища; наявність програмно-методичного забезпечення освітнього процесу; запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в освітній процес; інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності, забезпечення активної взаємодії дітей; спрямування взаємодії педагогів, батьків, громади на успішну самореалізацію кожної дитини.

Безпечне розвивальне середовище передбачає раціонально організований і комфортний простір в умовах очного та дистанційного форматів, змістовно насичений різноманітними предметами, ігровими матеріалами, цифровим контентом для забезпечення ігрової, рухової, комунікативної, здоров'язбережувальної, пізнавальної та дослідницької діяльності, стимулювання творчої активності, розвитку допитливості, уяви, природних здібностей, комунікативних навичок, самостійності, ініціативності, почуття впевненості в собі.

Так, у ЗДО № 100 «Гармонія» ЗМР створено освітній хаб «Дітям про Україну», який функціонує у двох форматах: очному та дистанційному. Очний формат представлено дитячою мапою

України, зоною спілкування для комунікативної діяльності, локаціями для творчості та досліджень. Дистанційний формат представлено інтерактивною мапою України на сайті ЗДО, цифровим гідом із QR-кодами для подорожі різними областями, електронною бібліотекою з легендами та міфами для дітей, інтерактивними іграми, відео тощо. Освітній хаб «Дітям про Україну» забезпечує системну реалізацію освітнього змісту громадянського напрямку, дає змогу на сучасному рівні організувати якісний освітній процес із дітьми.

Зміст освітнього напрямку «Дитина в соціумі» реалізується за допомогою комплексних освітніх програм розвитку, навчання та виховання, що затверджені МОН і рекомендовані для використання у ЗДО. Додатковою програмою з організації діяльності за будь-яким освітнім напрямом є парціальна програма, яка спрямована на реалізацію змісту й завдань варіативної частини та надання дітям освітніх послуг під час гурткової діяльності.

Так, науково-методичною радою КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» ЗОР упродовж 2023 р. затверджено програмно-методичне забезпечення варіативного складника БКДО: парціальна програма з формування соціально-громадянської компетентності для дітей старшого дошкільного віку «Україна – єдина країна» (Н.В. Канцедал, ЗДО № 100 ЗМР; Л.М. Шульга, КЗ «ЗОППО» ЗОР; протокол НМР № 3 від 30.03.2023); парціальна програма з формування національної ідентичності дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення з мапою України «Відкривай скарби України» (К.В. Якимчук, Л.В. Шульга, ЗДО (ясла-садок) № 210 «Славутич» ЗМР; протокол НМР № 6 від 28.09.2023); парціальна програма з формування соціально-громадянської компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки «Відкрий собі музей» (Н.А. Шаріпова, Т.Ф. Шкарупа, О.А. Коваленко, ЗДО (ясла-садок) комбінованого типу № 226 «Дивограй» ЗМР; протокол НМР № 7 від 23.11.2023); парціальна програма «Національно-патріотичне виховання дошкільників засобами вивчення народних ремесел українського народу» (Г.М. Сасіна, ЗДО (ясла-садок) № 274 «Зайчатко» ЗМР; протокол НМР № 7 від 23.11.2023).

Наступною педагогічною умовою нами визначено запровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, завдяки яким в умовах сучасних викликів реалізується освітній процес у ЗДО в дистанційному форматі. Так, методичний супровід парціальної програми «Україна – єдина країна» представлено освітнім комплексом: відеоподорожі країною на каналі YouTube; цифровий гід QR-кодів областей та мультимедійні презентації

кожного регіону; інтерактивна мапа України (розроблений цифровий контент дає змогу подорожувати країною та знайомитися із цікавою для дошкільного віку інформацією під час обговорення, рефлексії, активного включення кожної дитини в різні види діяльності).

Пріоритетним видом діяльності для дошкільників є гра, тому важливою педагогічною умовою ми розглядаємо інтегрування гри з різними видами дитячої діяльності та забезпечення активної взаємодії дітей. Ігрові методи, вправи, різні види ігор запроваджуються у процес формування соціально-громадянської компетентності дошкільнят і дають змогу прожити інформацію в активній діяльності. Система ігрових вправ, що розроблена педагогами ЗДО № 100 «Гармонія» ЗМР, містить матеріали для активності за особливостями кожного регіону України та сприяє емоційному переживанню дитиною культурних надбань різних куточків нашої країни. Кожна область для дітей представлена певною грою: Київська область – «Готуємо Київський торт», Запорізька область – «Одягни козачат на Січі», Львівська область – «Львівські солодощі» тощо. У процесі гри дитина здобуває інформацію або закріплює уявлення, отримані під час відеоподорожі. Запровадження різних видів діяльності під час занять інваріантного та варіативного складників БКДО надають дітям можливість вибрати серед наданих варіантів засоби для творчої самореалізації.

Наступною педагогічною умовою є спрямування взаємодії педагогів, батьків, громади на успішну самореалізацію кожної дитини, яка реалізується в різних формах спільної діяльності. Активною формою взаємодії є проекти соці-

ально-громадянського напрямку, завдяки яким діти дошкільного віку поряд із дорослими долучаються до історичного досвіду родини, рідної домівки, вулиці, міста, країни та усвідомлюють його значення в безпосередній діяльності задля поліпшення спільного життя. Під час проєктної діяльності кожна дитина має можливість виявити свою активність, власний життєвий досвід, здібності, долучитися до спільної справи, співтворчості, відчути радість від процесу взаємодії й отриманого результату. Так, проєкт «Видатні українці» (ЗДО № 151 «Краплинка» ЗМР) спрямовано на виховання громадянина і патріота своєї країни, формування етично-моральних цінностей у вихованців, створення розвивального середовища, формування почуття приналежності до рідного краю, його історичного минулого та культурної спадщини свого народу, виховання поваги до видатних людей минулого та сучасності.

Висновки. Розглянуті педагогічні умови спрямовані на формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку в ЗДО і вирішення завдань: з організації простору для забезпечення освітнього процесу; урахування результатів сучасних досліджень вітчизняних науковців; упровадження інноваційних практик дошкільної освіти; апробацію наявного програмно-методичного забезпечення; запровадження цифрових технологій в освітній процес ЗДО; забезпечення пріоритету гри в організації освітнього процесу; використання діяльнісного підходу; організацію ефективної взаємодії усіх учасників освітнього процесу; сприяння успішній самореалізації дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 01.12.23).
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. *Педагогічні нариси*. Львів : Львівський обласний науково-методичний інститут освіти ; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1996. 238 с.
3. Косенчук О. Соціально-громадянська компетентність дошкільника: сучасний освітній вектор. *Дошкільне виховання*. 2023. № 5. С. 8–10.
4. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навчально-методичний посібник / за ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.
5. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників. Київ : Вища школа, 2005. 150 с.
6. Шульга Л. Педагогічні умови формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку. *Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2021/2022 навчальному році* : методичні рекомендації : у 3-х ч. / відп. ред. О. Варецька. Запоріжжя : СТАТУС, 2021. Ч. III. С. 38–49.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Vyshnevskiy O. Suchasne ukrainske vykhovannia. *Pedahohichni narysy*. Lviv : Lvivskiy oblasnyi naukovometodychnyi instytut osvity; Lvivske oblasne pedahohichne tovarystvo im. H. Vashchenka, 1996. 238 p. [in Ukrainian].
3. Kosenchuk O. Sotsialno-hromadianska kompetentnist doshkilnyka: suchasnyi osvitnii vektor. *Doshkilne vykhovannia*. 2023. № 5. P. 8–10. [in Ukrainian].
4. Osvitnie seredovyshe zakladu doshkilnoi osvity: tekhnolohii proiektuvannia : navch.-metod. posib. / za red. O.D. Reipolskoi. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD, 2021. 222 p. [in Ukrainian].
5. Ponimanska T.I. Moralne vykhovannia doshkilnykiv. Kyiv : Vyscha shkola, 2005. 150 p. [in Ukrainian].
6. Shulha L. Pedahohichni umovy formuvannia sotsialno-hromadianskoi kompetentnosti v ditei doshkilnoho viku. *Osnovni oriientyry rozvytku systemy osvity Zaporizkoi oblasti v konteksti realizatsii Kontseptsii «Nova ukrainska shkola» v umovakh ochnoi, dystantsiinoi ta zmishanoi osvity u 2021/2022 navchalnomu rotsi: metod. rekomendatsii: u 3-kh ch. / vidp. red. O. Varetska, DON ZODA, KZ «ZOIPPO» ZOR. Ch. III. Doshkilna osvita. Zaporizhzhia : STATUS, 2021. P. 38–49. [in Ukrainian].*